

М.Й. МАЛІК, доктор економічних наук, професор, академік НААН
О.Г. ШПИКУЛЯК, доктор економічних наук, професор
В.А. МАМЧУР, кандидат економічних наук

Інституційна формалізація розвитку сімейних фермерських господарств в Україні

Мета статті - розкрити методичні засади інституційної формалізації сімейних фермерських господарств, означити інституційні контури механізму утвердження господарського статусу суб'єкта „сімейна ферма” з урахуванням національної інституційно-правової бази та зарубіжного досвіду інституціоналізації фермерського укладу.

Методика дослідження. В основу методики дослідження покладено теоретичні засади інституціонального аналізу економічних процесів і явищ, методологію міждисциплінарного синтезу методичних складових інституційної та класичної економічної теорії: з інституційної теорії для застосування пріоритетним визначено порівняльний метод (для узагальнення інституційних основ формалізації сімейних ферм); з економічної - метод системного і структурного аналізу (для аналітичної оцінки та структуризації інституційних, організаційних пріоритетів формалізації сімейних ферм у систему організованого ринку з урахуванням зарубіжного досвіду та тенденцій розвитку вітчизняного аграрного сектору).

Результати дослідження. Запропоновано методичні засади інституційної формалізації сімейних фермерських господарств, розробки інституційних контурів формування механізму утвердження господарського статусу „сімейна ферма” з урахуванням національної інституційно-правової бази та зарубіжного досвіду інституціоналізації фермерського укладу.

Елементи наукової новизни. Набуло подальшого розвитку методичне представлення про інституційну формалізацію суб'єктів господарювання в аграрному секторі, що полягає у визначенні засад, узгодженні критеріїв, означенні статусу сімейної ферми як форми господарювання відповідно до норм законодавства України й аналізу зарубіжного досвіду інституціоналізації фермерського укладу.

Практична значущість. Розкриті теоретико-методичні засади інституціоналізації сімейних фермерських господарств в організованій ринковий механізм господарювання та основних критеріїв їх ідентифікації дають змогу в подальшому провадити дослідження ефективності, оцінювати перспективи їх розвитку, а також здійснювати розробку програмних напрямів політики регулювання та підтримки цієї форми господарювання. Табл.: 3. Рис.: 2. Бібліогр.: 36.

Ключові слова: інституціоналізація; інституційна формалізація; сімейне фермерське господарство; сімейне фермерське господарство без статусу юридичної особи; особисті селянські господарства.

Малік Микола Йосипович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, головний науковий співробітник відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: Larisa_malik@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>

Шпикуляк Олександр Григорович - доктор економічних наук, професор, учений секретар, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: shpykuliak@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

Мамчур Володимир Анатолійович - кандидат економічних наук, заступник завідувача відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: mamchur111@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1300-3633>

Постановка проблеми. Розвиток сучасного аграрного сектору економіки України відбувається в умовах трансформаційної динаміки на усіх рівнях, зокрема і на рівні інституційної структуризації господарських суб'єктів. Вирішального значення у забез-

печенні соціально-економічного добробуту села, як середовища життя і господарювання, набуло вирішення проблеми формалізації статусу дрібних селянських господарств з метою сприяння їх конкурентоспроможній інституціоналізації в систему організованого аграрного ринку.

© М.Й. Малік, О.Г. Шпикуляк, В.А. Мамчур, 2018

Питання вважається пріоритетним до вирішення, бо поточна економічна ситуація, дія інституційного механізму ринку характеризується динамічністю різнонаправлених змін у рівнях соціально-економічного розвитку села та сільських територій, що вирішальним чином вмотивовує активізацію процесів щодо інституційної формалізації статусу дрібних аграрних виробників у контексті впровадження такої організаційно-правової форми, як сімейна ферма. Зазначене також відповідає необхідності забезпечення сприятливого організаційно-інституційного середовища для рівноправного розвитку економічних суб'єктів різних форм господарювання.

Реалізація цілого ряду норм і зобов'язань, які взяла на себе Україна, зокрема відповідно до Угоди про Асоціацію з ЄС, конструктивно сприяє вирішенню проблеми інституційної формалізації і впровадження механізмів розвитку сімейного фермерства як особливого господарського укладу. Логічно було б зазначити, що інституційна формалізація поняття «сімейне фермерське господарство» в Україні здійснена у 2016 р. прийняттям Верховною Радою України змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» [16]. Цим Законом запроваджені правові норми інституціоналізації сімейного фермерства, окреслено механізм організаційно-економічної легалізації особистих селянських господарств у системі аграрного ринку.

Не менш важливим у питанні залучення сімейного фермерського господарства в ринковий механізм господарювання видається досвід Спільної аграрної політики (САП) ЄС. У зв'язку з цим особливо актуальне питання проєкції інституційно-правових чинників та механізмів стимулювання розвитку сімейних фермерських господарств в Україні. Зазначена проблема пропонується тут до наукового дискурсу як пріоритетна, адже заслуговує на увагу з позиції своєї актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методологічні й практичні аспекти проблеми розвитку сімейного фермерства та сімейних фермерських господарств зокрема посідають чільне місце зпоміж інших питань, актуальних до наукового дискурсу, що висвітлено у публікаціях досліджень таких науковців, як: Ю. Лупенко [8, 9, 30], О. Бородіна, І. Прокопа [1, 2], Ю. Бугуцький [3], П. Кулинич [8], М. Осипо-

ва [10], В. Уркевич [32], С. Хрипко [33], та ін. Певною мірою долучилися до вивчення цієї проблеми і автори статті [9, 28, 30], проте вона потребує подальшого науково-дискурсного розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проєкцію розвитку наукового дискурсу з означеної проблеми пропонуємо вибудувати перш за все в питаннях оцінки можливих пріоритетів, трансформації засад, механізму інституційної формалізації сімейних фермерських господарств у систему організованого аграрного ринку. Вважаємо, що питання інституційної формалізації сімейного фермерства як інноваційної організаційно-правової форми трансформації селянських господарств у ринковий механізм господарювання недостатньо висвітлені, зокрема ті, що стосуються пріоритету оцінювання ефективності сімейних фермерських господарств за рахунок використання нововведених інституційно-правових та фінансово-економічних механізмів регулювання і саморегулювання. На згаданий аспект проблеми і звертається дослідницька увага, застосовуючи методологію інституціонального аналізу та економічної оцінки можливої перспективи результатів інституційної формалізації новобудованої в ринкову систему координат форми господарського урядування.

Мета статті – розкрити методичні засади інституційної формалізації сімейних фермерських господарств, означити інституційні контури механізму утвердження господарського статусу суб'єкта „сімейна ферма” з урахуванням національної інституційно-правової бази та зарубіжного досвіду інституціоналізації фермерського укладу.

Виклад основних результатів дослідження. Як свідчать результати наукових досліджень і підтверджує практика, сімейні фермерські господарства слід розглядати як фундаментальний чинник збереження суспільної значимості села та об'єкт соціально-економічної політики загальнонаціонального рівня. Це особливо значимий, зокрема для України, сегмент аграрного комплексу, адже наприклад селянські господарства, які вже тривалий період виконують роль самозабезпечуючого у продовольчому сегменті утворення, виробляють майже половину продукції внутрішнього споживчого ринку.

Незважаючи на те, що загалом сформованою видається структура агровиробничого

сегменту ринку в частині представлених суб'єктів, зокрема розвиток нових форм господарювання є необхідністю, яка відповідає у тому числі інституційним критеріям забезпечення їх конкурентності. Це безпосередньо стосується проблеми інституційної формалізації сімейних фермерських господарств, яка назріла давно і потребує конструктивного вирішення.

Також слід зазначити, що впроваджуваний в країні напрям євроінтеграції спонукає законотворчі інституції звернути додаткову увагу на інституційне забезпечення трансформації форм натурального сільськогосподарського виробництва в підприємницької структури (сімейного типу) з метою забезпечення останнім доступу до джерел і механізмів державної підтримки, утвердження їх як повноцінних учасників аграрного ринку, реалізації підприємницького потенціалу власників таких господарюючих суб'єктів. Актуально сприятливими для вирішення ряду зазначених проблем і зокрема забезпечення інституційної формалізації сімейних фермерських господарств є внесені зміни в аграрне законодавство. Такої ж думки П. Кулинич, на переконання якого активний розвиток сімейного фермерства може забезпечуватися істотним вдосконаленням законодавства про фермерські господарства [7, с. 27].

Базовим у формалізаційному механізмі сімейного фермерства виступив Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство», передбачивши відповідний механізм стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств. Основна концепція його правових новацій полягає у тому, що відтепер фермерське господарство може бути організоване у формі юридичної особи або як фізична особа-підприємець [27]. Така правова зміна відповідає аграрному законодавству більшості країн-членів ЄС, згідно з яким фермерські господарства можуть набувати статусу як юридичної, так і фізичної особи (ст. 4 Регламенту (ЄС) № 1307/2013 Європейського Парламенту та Ради від 17.12.2013 р. щодо встановлення правил для прямих виплат фермерам відповідно до схем підтримки в рамках Спільної аграрної політики [36].

Так, згідно з ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фермерське господарство», фермерське господарство (далі - ФГ) є формою під-

приємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону. Правовими змінами ч. 5 ст. 1 передбачено, що фермерське господарство, зареєстроване як юридична особа, має статус сімейного фермерського господарства (далі - СФГ) за умови, що в його підприємницькій діяльності використовується праця членів такого господарства, якими є виключно члени однієї сім'ї, відповідно до ст. 3 Сімейного кодексу України [27].

Аналіз інституційно-правового контуру інституціоналізації сімейного фермерства в Україні дозволив виокремити основні з них, які тією чи іншою мірою інтерпретують правовий вимір формалізації сімейних фермерських господарств в організаційно-економічний механізм аграрного ринку, зокрема: Конституція України [6], Господарський кодекс України [4], Сімейний кодекс України [31], Земельний кодекс України [5], Цивільний кодекс України [34], Податковий кодекс України [12], Закон України «Про фермерське господарство» [27], Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [24], Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» [18], Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» [25], набираючий чинність Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні» [15], Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам» [20], Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки» [26], Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств» [21], Постанова

КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки галузі тваринництва» [22], Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва» [13], Постанова КМУ «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства» [23].

Фермерське господарство без статусу юридичної особи організовується на основі

діяльності ФОП і має статус сімейного фермерського господарства, за умови використання праці членів такого господарства, якими є виключно ФОП та члени його сім'ї, відповідно до ст. 3 Сімейного кодексу України. Головою сімейного фермерського господарства може бути лише член відповідної сім'ї.

Відповідно до правової формалізації в ринковому механізмі господарювання на сьогодні виокремлюється чотири форми інституціоналізації фермерського господарства (рис. 1).

Рис. 1. Форми розвитку сімейного фермерства

ФГ - фермерське господарство

СФГ - сімейне фермерське господарство

Джерело: Сформовано авторами на основі законодавчих актів [4; 14; 27].

Отже, інституційна формалізація сімейних фермерських господарств передбачає механізм самоорганізації на основі ФОПа - фізичної особи-підприємця, яким оформляється одним із членів господарства. Слід зазначити й те, що Законом вперше введено в законодавчу термінологію поняття «сімейне фермерське господарство». Такого статусу може набувати будь-яке господарство за дотримання визначених умов: а) використання при здійсненні господарської діяльності праці виключно членів такого господарства - членів однієї сім'ї; б) головою сімейного фермерського господарства може бути лише член цієї сім'ї. Окремо в Законі України «Про фермерське господарство» ст. 8 передбачено, що сімейне фермерське господарство без статусу юридичної особи створюється на підставі оформлення голови господарства як фізичної особи-підприємця. Члени сім'ї зобов'язані укласти договір/декларацію між собою у письмовій формі та посвідчити його нотаріально. У ч. 5 ст. 81 передбачені істотні умови, які повинні бути врегульовані сім'єю для створення сімейного фермерського господарства [27].

Не менш важливим у питанні інституціоналізації сімейного фермерства є ухвалений нещодавно ЗУ «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств» (№ 6490-д), визначивши нові податкові стимули для сімейного фермерства та їх соціального забезпечення, а також надання сімейним фермерським господарствам статусу платника єдиного податку четвертої групи спрощеної системи оподаткування [17].

Законом формалізовано набуття такого статусу, за умови що господарство відповідатиме сукупності ідентифікаційних критеріїв, зокрема: здійснення діяльності винятково в межах фермерського господарства, зареєстрованого відповідно до Закону "Про фермерське господарство"; зайняття виключно виробництвом сільськогосподарської продукції, її переробкою і постачанням; здійснення господарської діяльності (окрім постачань) за місцем податкової адреси; не використання праці найманих осіб; членами фермерського господарства такої фізичної

особи є лише члени її сім'ї: особи, які спільно проживають, пов'язані загальним побутом, мають взаємні права і обов'язки (у тому числі чоловік/дружина, діти); площа сільськогосподарських угідь у власності або користуванні, земель водного фонду в користуванні членів фермерського господарства становить не менше 2 гектари, але не більше 20 гектарів. Попри позитивні новації щодо стимулювання інституціоналізації сімейного фермерства, зокрема через віднесення їх до четвертої групи спрощеної системи оподаткування, незрозумілим у питанні ідентифікації сімейного фермерського господарства є критерій щодо мінімальної площі сільськогосподарських угідь, а саме не менше 2-х гектарів. Проте, на нашу думку, встановлений критерій у 2 гектари обмежує можливість господарюючим суб'єктам, які ідентифікуються нижче вказаного індикативного критерію, обрати зазначену форму та легалізуватися в ринковий механізм господарювання. Зокрема, йдеться про господарства, які спеціалізуються на: виробництві плодово-ягідної продукції, з площею землі до 2 га; вирощуванні овочів, зокрема закритого ґрунту. Таким чином, сформований індикативний критерій ідентифікації сімейного фермерського господарства не дозволяє таким господарствам набувати статусу сімейного, оскільки не відповідає його мінімальному значенню.

Проведені дослідження науковців відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції ННЦ «Інститут аграрної економіки» [28-30, 35] щодо функціонування організаційно-правових форм діяльності сільськогосподарських товаровиробників свідчать, що головними ідентифікаційними характеристиками сімейних ферм мають бути: граничні норми площі використовуюва-

них земельних ділянок: від 0,1 до 20 га; гранична норма власної реалізованої продукції та послуг на суму 300 тис. грн; гранична норма залучення робочої сили на разові сезонні роботи за договорами - 20 осіб; визначення голови господарства, членів господарства та використання спільної сумісної власності для його ведення на основі спільної заяви членів сім'ї, які мають намір визначити створювану сімейну ферму як основне місце своєї зайнятості; визначення членів сімейної ферми як осіб першого і другого ступеня спорідненості, які мають взаємні права та обов'язки, відповідно до ст. 3 Сімейного кодексу України; встановлення виду діяльності сімейної ферми - виробництво, переробка та реалізація сільськогосподарської продукції, а також надання відповідних послуг громадянам і юридичним особам в обсягах, що не перевищують визначених законом граничних норм грошових надходжень.

Питання інституційної формалізації фермерських господарств найбільш гострокутово розглядається у площині проблематики їх оподаткування. Зауважимо, що не претендуючи на архімістовне володіння цим питанням, загальноконтекстно означимо аспекти зарубіжного досвіду податкового стимулювання фермерів у Європейському Союзі. Інтерпретуючи зазначену проблематику слід вказати, що законодавчі зміни в питанні податкового стимулювання хоча й покликані стимулювати розвиток сімейного фермерства в Україні, проте ще далекі від податкових механізмів у країнах ЄС, для яких передбачено зокрема неоподаткований рівень податку з доходів фізичних осіб (табл. 1) та прямих виплат фермерам виходячи з розміру землекористування чи прямої допомоги (рис. 2).

1. Розмір неоподаткованого мінімуму (оподаткування за нульовими ставками) податку на доходи фізичних осіб в деяких країнах Європи як дієвий механізм підтримки фермерства, 2017 р.

Країна-член ЄС	Частка оподаткованого чистого доходу, EUR	Податкова ставка, %
Німеччина	До € 9000	0
	Від 9001 € до 54949 €	14 збільшуючись поступово до 42
	Від 54950 € до 260532 €	42
	Від 260533 €	45
Франція	До € 9807	0
	Від 9807 € до 27086 €	14
	Від 27086 € до 72617 €	30
	Від 72617 € до 153783 €	41
	Більше 153 783 €	45

Австрія	До 11 000 €	0
	Від 11 000 € до 18 000 €	25
	Від 18 000 € до 31 000 €	35
	Від 31 000 € до 60 000 €	42
	Від 60 000 € до 90 000 €	48
	Від 90 000 € до 1 000 000 €	50
	Більше 1 000 000 €	55

Джерело: Подохідний дохід. URL :

https://europa.eu/youreurope/citizens/work/taxes/income-taxes-abroad/france/indexamp_en.htm;

https://europa.eu/youreurope/citizens/work/taxes/income-taxes-abroad/germany/indexamp_en.htm;

https://europa.eu/youreurope/citizens/work/taxes/income-taxes-abroad/austria/index_en.htm.

Також позитивним досвідом у питанні підтримки сімейного фермерства в Україні може стати механізм підтримки розвитку сімейного фермерства в країнах ЄС. Зокрема, Спільною аграрною політикою передбачено два механізми підтримки розвитку фермерства: прямі платежі (тобто щорічні виплати фермерам з метою допомогти стабілізувати їх доходи в умовах мінливих ринкових цін і погодних умов) та ринкові заходи (для вирішення конкретних ринкових ситуацій і надання підтримки торгівлі). Не менш позитивним у спільній політиці є й передба-

чений нею значний бюджет на політику розвитку сільських районів, спрямований на досягнення збалансованого територіального розвитку та підтримки аграрного сектору, підвищення його конкурентоспроможності та інноваційності.

Так, на 2014-2020 рр. бюджет на САП становить €408,31 млрд, або 38% загального бюджету ЄС: € 308,72 - прямі платежі, €99,6 млрд - розвиток сільських територій. Прямими одержувачами підтримки є понад 7,3 млн фермерів.

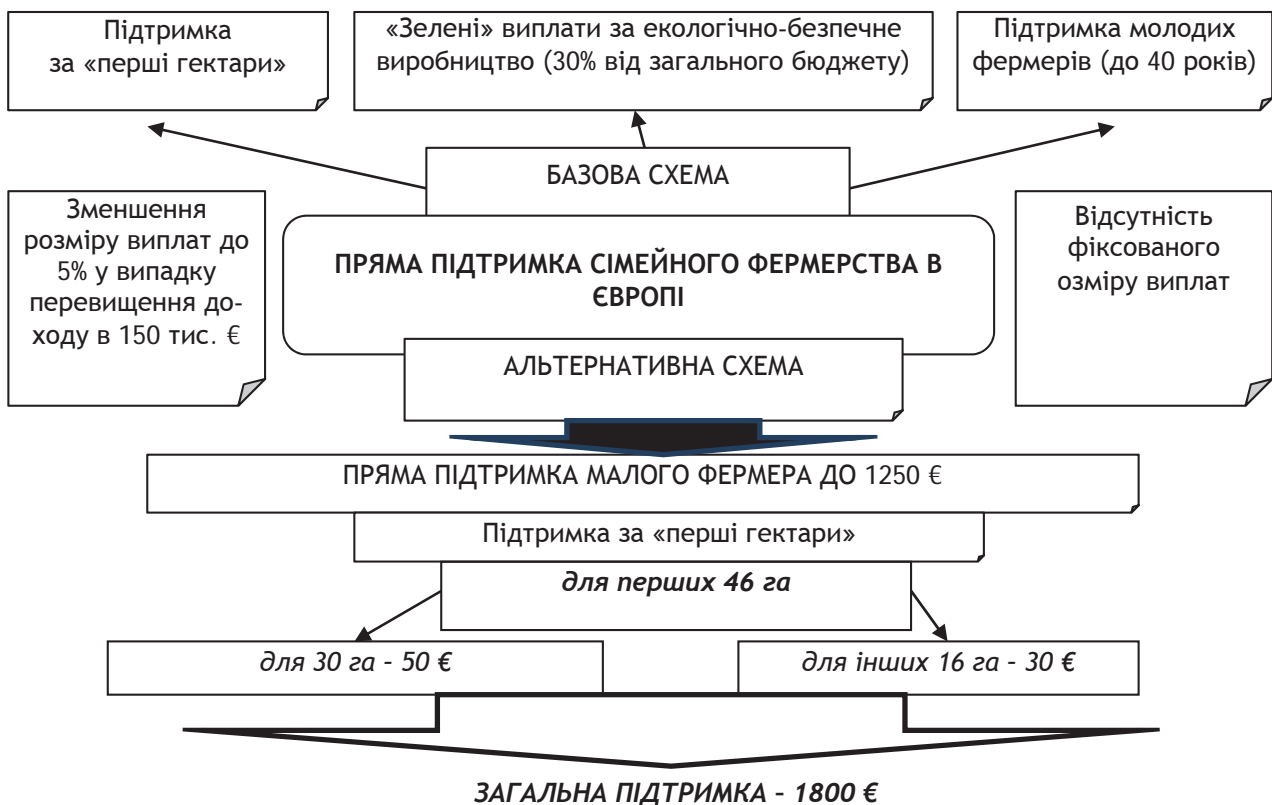

Рис. 2. Складові механізми підтримки розвитку сімейного фермерства в країнах ЄС відповідно до Спільної аграрної політики 2014-2020 рр.

Джерело: Показники моніторингу та оцінки САП. URL :

https://ec.europa.eu/agriculture/evaluation/cap-monitoring-evaluation_hr;

https://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020_en;

Agricultural Policy Perspectives Brief. Overview of CAP Reform 2014-2020. 2013. № 5 URL :

https://www.google.com.ua/?gfe_rd=cr&ei=QVKgV_fdEcudZLaQk8gG#q=Overview+of+CAP+Reform+20142020.

Інституціоналізація сімейного фермерського господарства в організованій аграрній ринку безпосередньо пов'язана із земельними відносинами. Тому необхідною передумовою легалізації сімейного фермерського господарства є вирішення питання його державної реєстрації через інституційну вимогу щодо підтвердження факту відведення земельної ділянки в натурі (на місцевості) і документальне оформлення прав на землю. Зазначена інституційно-правова вимога відображена в ст. 8 Закону України «Про фермерське господарство», а саме: фермерське господарство підлягає державній реєстрації у порядку, встановленому законом для державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб - підприємців, за умови набуття громадянином України або кількома громадянами України, які виявили бажання створити фермерське господарство, права власності або користування земельною ділянкою [27].

Відповідна вимога, яка забезпечує реалізацію механізму інституціоналізації сімейного фермерського господарства як господарюючого суб'єкта, врегульовується Проектом Закону № 7060 «Про внесення змін до Земельного кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо стимулювання створення і розвитку сімейних фермерських господарств та припинення корупційних зловживань у сфері розпорядження землями державної та комунальної власності», передбачивши: спрощений доступ до земель сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності для громадян України, які виявили бажання започаткувати та вести або розширити вже створене сімейне фермерське господарство; створення більш сприятливих умов для набуття громадянами України земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності для ведення фермерського господарств з метою створення та розвитку сімейних фермерських господарств; зменшення корупції в земельних відносинах шляхом запровадження суттєвих обмежень у використанні та обтяжень речових прав на земельні ділянки, набуті у приватну власність в порядку безоплатної приватизації із земель державної та комунальної власності, а також одержаних у користування у поза аукціонному порядку. Запропонувавши відповідні зміни до

Земельного кодексу України [5], а також Законом України №1012-VIII «Про внесення змін до Земельного кодексу України щодо проведення земельних торгів» [11], від 18.02.16 р., яким передбачено низку змін, зокрема зменшення переліку земель, які не підлягають передачі у власність та користування на земельних торгах, до витрат переможця додано витрати на підготовку земельної ділянки до торгів тощо, який набрав чинності 3 квітня 2016 р.

Слід зазначити, що у функціонально-програмному аспекті питання інституціоналізації сімейного фермерства в Україні знайшло відображення в Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 [26].

Проте законодавчі акти здебільшого спрямовані на стимулювання насамперед фермерських господарств змінивши відповідну формалізацію організаційно-правової форми господарювання. Не винятком є вже згадувана Концепція розвитку фермерських господарств та сільськогосподарських кооперативів, встановивши відповідний індикативний показник на рівні не менше 100 га, що само по собі виключає з механізму фінансової підтримки сімейних фермерських господарств, індикативний показник ідентифікації яких закріплено в межах 2-20 га.

Сімейне фермерське господарство, формалізувавшись у ринкове середовище господарювання, збільшивши чисельність фермерів в Україні, в ринковому механізмі господарювання повністю позбавлене державної підтримки. Отже, на сьогодні сімейні фермерські господарства, хоча й частково забезпечені додатковими фінансовими преференціями, не мають можливості отримати державну підтримку поряд із фермерськими господарствами відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам, оскільки не відповідають формалізованому критерію його ідентифікації, а саме встановленому розміру в 100 га.

Рядом кодифікованих актів України наводяться відповідні положення щодо ідентифікації статусу суб'єктів аграрного господарювання, не виключенням є і категорія «фермерські» (табл. 2).

2. Інституційно-правова ідентифікація суб'єктів аграрного господарювання категорії «фермерські»

Категорія статусу і розмір	Формальні ознаки структуризації		
	Формальна ознака ідентифікації розміру		Імплементация економічних результатів діяльності у формах статистичної звітності
	Згідно з Господарським кодексом [4], (ст. 55)	Згідно з фінансовою звітністю [14] ст. 2 (загальна система оподаткування)	
Фермерські господарства		показники підприємства на дату складання річної фінансової звітності за рік, що передуює звітному, відповідають щонайменше двом із таких критеріїв:	
великі, з них			
<i>Фізична особа - підприємець</i>	1) середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб;	1) середня кількість працівників - понад 250 осіб;	<p>Великим, середнім сільськогосподарським підприємством є підприємство, розмір якого дорівнює, або перевищує порогові значення хоча б за одним із таких статистичних критеріїв:</p> <p>1) площа сільськогосподарських угідь - 200 гектарів;</p> <p>2) чисельність великої рогатої худоби - 50 голів;</p> <p>3) чисельність свиней - 50 голів;</p> <p>4) чисельність овець або кіз - 50 голів;</p> <p>5) чисельність птиці - 500 голів;</p> <p>6) кількість працюючих у сільському господарстві - 20 осіб;</p> <p>7) обсяг доходу (виручки) від реалізації продукції, робіт, послуг сільського господарства - 150 тис. грн</p>
<i>Юридична особа</i>	2) річний дохід від діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 млн євро, визначену за середньорічним курсом НБУ	2) чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) - понад 40 млн євро;	
середні, з них			
<i>Фізична особа - підприємець</i>	1) середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) коливається між 51 та 249 особами;	1) середня кількість працівників - до 250 осіб;	<p>Малим сільськогосподарським підприємством є підприємство, розмір якого менше порогових значень хоча б за одним з тих же статистичних критеріїв</p>
<i>Юридична особа</i>	2) річний дохід від діяльності є сумою, еквівалентною від 10 до 50 млн євро, визначену за середньорічним курсом НБУ	2) чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) - до 40 млн євро;	
малі, з них			
<i>Фізична особа - підприємець</i>	1) середня кількість працівників за звітний період не перевищує 50 осіб;	1) середня кількість працівників - до 50 осіб.	<p>Форма № 2-ферм Звітність необов'язкова</p> <p>Форма № 2-ферм</p>
<i>Юридична особа</i>	2) річний дохід від діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн євро, визначену за середньорічним курсом НБУ	2) чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) - до 8 млн євро;	
у т.ч. мікро-, з них			
<i>Фізична особа - підприємець</i>	1) середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб;	1) середня кількість працівників - до 10 осіб;	<p>Форма № 2-ферм Звітність необов'язкова</p> <p>Форма № 2-ферм</p>
<i>Юридична особа</i>	2) річний дохід від діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 млн євро, визначену за середньорічним курсом НБУ	2) чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) - до 700 тис. євро;	
		3) балансова вартість активів - до 20 млн євро	

*Джерело: Сформовано авторами на основі аналізу законодавчих актів.

Дослідивши організаційно-інституційну ідентифікаційну структуру аграрного господарювання категорії «фермерські», можна стверджувати про відсутність їх розподілу за критерієм фактичного розміру. Йдеться про ідентифікацію господарств відповідно до розмірних класів, як -

то в країнах ЄС, де базовими критеріями ідентифікації фермерських господарств виступають економічний та натуральний показники - поділ ферм здійснюється з урахуванням двох показників: економічного та фактичного, що забезпечує більшу ефективність їх ідентифікації (табл. 3).

3. Типологізація фермерських господарств за класами економічного та фізичного розміру в країнах Європейського Союзу

За економічним розміром на основі стандартного випуску в євро	За фізичним розміром, що базується на використаній сільськогосподарській ділянці в гектарах
Дуже маленькі ферми: <2000 євро	Дуже маленькі ферми: <2 га
Малі ферми: 2 000 євро - <8000 євро	Малі ферми: 2 гектари - <20 гектарів
Середні господарства: 8 000 євро - <25 000 євро	Середні господарства: 20 гектарів - <100 гектарів
Великі ферми: 25 000 євро - <100 000 євро	Великі ферми: ≥ 100 гектарів
Дуже великі ферми: ≥ 100 000 євро	

Джерело: Малі та великі ферми в ЄС - статистичні дані з опитування структури ферм. URL : https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Small_and_large_farms_in_the_EU_-_statistics_from_the_farm_structure_survey.

Висновки. Сімейне фермерське господарство на сьогодні визначене як форма підприємницької діяльності, що залежно від площі землі, яка використовується, та обсягу реалізованої продукції проводиться як зі створенням, так і без створення юридичної особи членами ОСГ з метою організації товарного виробництва та задоволення особистих потреб. Вироблена й перероблена продукція є власністю сімейної ферми. Підприємницькі форми сімейної ферми покликані підвищити мотивацію селян до набуття ними статусу офіційних учасників організованих ринків продукції та кредитних ресурсів, одержувачів державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників, активних учасників програм розвитку сільських територій тощо.

Вважаємо, що сімейне фермерське господарство є діяльністю, направленою першочергово на забезпечення задоволення власних потреб сім'ї, опосередковане мотивацією отримати прибуток, за своєю приро-

дою і класичним представленням є ринковим інститутом, дією якого опосередковується суспільним прогресом, системним, постійним підвищенням рівня валового виробництва аграрної продукції та відповідного рівня продовольчого забезпечення. Поряд із цим аграрне підприємство загалом, й мале як потенційно найбільш конкурентна його форма, завдяки своїй мобільності, є індикатором оцінки галузевого, а у випадку України - загальнонаціонального рівня добробуту, адже аграрний сектор сьогодні формує значну частину ВВП країни. Тому основним напрямом трансформації ОСГ в ринкове середовище повинна стати трансформація їх у сімейні фермерські господарства. Окрім правової їх інституціоналізації в господарське право, назріла проблема формування дієвого механізму фінансового стимулювання трансформації господарств населення у суб'єкти підприємства для уможливлення державної фінансової підтримки таких сільгосптоваровиробників.

Список бібліографічних посилань

1. Бородіна О., Прокопа І. Сімейні фермерські господарства: проблеми формалізації. *Новини Агро Інвест* URL : <http://www.agroinvest.org.ua/ukr/?nid=news|3315&ntype=agsector>.
2. Бородіна О., Прокопа І. Підтримка сімейного фермерства: гасла і дії. URL : https://dt.ua/ariculture/pidtrimka-simeynogo-fermerstva-gasla-i-di-iyi-_.html.
3. Бузуцький Ю. О. Розвиток фермерських господарств в Україні. *Економіка АПК*. 1998. № 6. С. 25-28.
4. Господарський кодекс України : редакція Кодексу від 16.01.2003 № 436-IV (із змінами). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n332> (дата звернення : з 17.09.2018).

References

1. Borodina, O. & Prokopa, I. (n.d.). Simeini fermerski gospodarstva: problemy formalizatsii [Family farms: problems of formalization]. *Novyny Ahro Invest*. Retrieved from: <http://www.agroinvest.org.ua/ukr/?nid=news|3315&ntype=agsector> [In Ukrainian].
2. Borodina, O. & Prokopa, I. (n.d.). Pidtrymka simeinoho fermerstva: hasla i dii [Support for family farming: slogans and actions]. *Dt.Ua*. Retrieved from: https://dt.ua/ariculture/pidtrimka-simeynogo-fermerstva-gasla-i-di-iyi-_.html [In Ukrainian].
3. Buhutskyi, Yu.O. (1998). Rozvytok fermerskykh gospodarstv v Ukraini [Development of darms in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 6, pp. 25-28 [In Ukrainian].

5. Земельний кодекс України : редакція Кодексу від 25.10.2001 № 2768-III (із змінами). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> (дата звернення : з 17.09.2018).

6. Конституція України : редакція Конституції від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (із змінами) База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення : 17.09.2018).

7. Кулинич П. Ф. Сімейні фермерські господарства у виробничій інфраструктурі сільських територій України: правові проблеми створення та діяльності. *Актуальні проблеми екологічних, земельних та аграрних правовідносин: теоретико-методологічні й прикладні аспекти*: матеріали «круглого столу» (м. Харків, 5 груд. 2014 р.) / за заг. ред. А.П. Гетьмана ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Х., 2014. С. 47-50.

8. Лупенко Ю. О. Розвиток аграрного сектору економіки України: прогнози та перспективи. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер. Економіка*. 2015. Вип. 2(2). С. 30-34.

9. Методичні рекомендації з організації сімейних ферм в Україні (на прикладі ферм з виробництва молока) / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Кісіль М. І., Заяць В. М. та ін. Київ : ННЦ "ІАЕ", 2014. 58 с.

10. Осипова М. М. Питання розвитку сімейних фермерських господарств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2017. Вип. 22. Ч. 2. С. 20-23.

11. Офіційний Веб-портал Верховної Ради України. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62449/.

12. Податковий кодекс України : редакція Кодексу від 02.12.2010 №№ 2755-VI (із змінами). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення : з 17.09.2018).

13. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для часткової компенсації вартості сільськогосподарської техніки та обладнання вітчизняного виробництва : Постанова КМУ від 01.03.2017 № 130 (зі змінами). База «Законодавство України» / КМУ. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/130-2017-%D0%BF> (дата звернення : 18.09.2018).

14. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон від 16.07.1999 № 996-XIV (із змінами). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (дата звернення : з 18.09.2018).

15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні : Закон України від 10.07.2018 № 2498-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-19> (дата звернення : з 18.09.2018).

16. Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств : Закон України від 31 березня 2016 року № 1067-VIII [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1067-19>.

17. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств : Закону України від 10.07.2018 № № 2497-VIII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19> (дата звернення : з 17.09.2018).

18. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV IV (із змінами). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> (дата звернення : з 17.09.2018).

19. Про затвердження Методологічних положень з організації державних статистичних спостережень зі статистики сільськогосподарських підприємств від 09.11.2011 № 289 : Наказ Державної служби статистики України. URL : https://ukrstat.org/uk/metod_polog/metod_doc/2011/289/289.htm (дата звернення : 17.09.2017).

4. Hospodarskyi kodeks Ukrainy : redaktsiia Kodeksu vid 16.01.2003 № 436-IV (iz zminyamy) [The Commercial Code of Ukraine from 16.01.2003, No. 436-IV (amended)]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n332> [In Ukrainian].

5. Zemelnyi kodeks Ukrainy : redaktsiia Kodeksu vid 25.10.2001 № 2768-III (iz zminyamy) [Land Code of Ukraine from 25.10.2001, No. 2768-III (amended)]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14> [In Ukrainian].

6. Konstytutsiia Ukrainy : redaktsiia Konstytutsii vid 28.06.1996 № 254k/96-VR (iz zminyamy) [Constitution of Ukraine: version of the Constitution from 28.06.1996, No. 254k/96-VR (amended)]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [In Ukrainian].

7. Kulynych, P.F. (2014). Simeini fermerski hospodarstva u vyrobnychii infrastrukturi silskykh terytorii Ukrainy: pravovi problemy stvorennia ta diialnosti [Family farms in the industrial infrastructure of rural areas of Ukraine: legal problems of creation and activity]. *Aktualni problemy ekolohichnykh, zemelnykh ta ahrarnykh pravovidnosyn: teoretyko-metodolohichni y prykladni aspekty: materialy "kruhloho stolu"*. (pp. 47-50). Kharkiv [In Ukrainian].

8. Lupenko, Yu.O. (2015). Rozvytok ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy: prohnozy ta perspektyvy [Development of the agrarian sector of Ukraine's economy: projections and prospects]. *Naukovyi visnyk Mukachivskoho derzhavnoho universytetu. Ser. Ekonomika*, 2(2), pp. 30-34 [In Ukrainian].

9. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Yo., Kisil, M.I., Zaiats, V.M., et al. (2014). *Metodychni rekomendatsii z orhanizatsii simeinykh ferm v Ukraini (na prykladi ferm z vyrobnytstva moloka) [Methodical recommendations on organization of family farms in Ukraine (on the example of farms producing milk)]*. Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

10. Osypova, M.M. (2017). Pytannia rozvytku simeinykh fermerskykh hospodarstv [Issues of development of family farms]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomichni nauky*, 22, Part 2, pp. 20-23 [In Ukrainian].

11. Verkhovna Rada Ukrainy [The Verkhovna Rada of Ukraine]. *Rada.gov.ua*. Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62449 [In Ukrainian].

12. Podatkovyi kodeks Ukrainy : redaktsiia Kodeksu vid 02.12.2010 № 2755-VI (iz zminyamy) [The Tax Code of Ukraine from 2.12.2010, No. 2755-VI (amended)]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [In Ukrainian].

13. Poriadok vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dla chastkovoї kompensatsii vartosti silskohospodarskoi tekhniki ta obladnannia vitchyznianoho vyrobnytstva : Postanova KМУ vid 01.03.2017 № 130 (zi zminyamy) [Procedure for using funds provided in the state budget for partial compensation of the cost of agricultural machinery and equipment of domestic production: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 01.03.2017, № 130 (amended)]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/130-2017-%D0%BF> [In Ukrainian].

14. Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini : Zakon vid 16.07.1999 № 996-XIV (iz zminyamy) [On accounting and financial reporting in Ukraine: Law of Ukraine from 16.07.1999, No. 996-XIV (amended)]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14> [In Ukrainian].

15. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo vyrishennia pytannia kolektivnoi vlasnosti na zemliu, udoskonalennia pravyl zemlekorystuvannia u masyvakh zemel silskohospodarskoho pryznachennia, zapobihannia reiderstvu ta stymulivannia zroshennia v Ukraini : Zakonu Ukrainy vid 10.07.2018 № 2498-VIII [On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding a solution of the issue of collective ownership of land, improvement of land use rules in massifs of agricultural land, prevention of raiding, and stimulation of irrigation in Ukraine: Law of Ukraine from 10.07.2018, No. 2498-VIII]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2498-19> [In Ukrainian].

20. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам : Постанова КМУ від 25.08.2004 № 1102 (зі змінами). База «Законодавство України» / КМУ. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-2004-%D0%BF> (дата звернення : 18.09.2018).

21. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання фінансової підтримки розвитку фермерських господарств : постанова КМУ від 07.02.2018 № 106. База «законодавство України» / ВРУ. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF> (дата звернення : 01.08.2018).

22. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки галузі тваринництва : Постанова КМУ від 7.02. 2018 р. № 107 (зі змінами). База «Законодавство України» / КМУ. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/107-2018-%D0%BF> (дата звернення : 18.09.2018).

23. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для розвитку виноградарства, садівництва і хмелярства : Постанова КМУ від 15 липня 2005 р. № 587 (із змінами). База даних «Законодавство України» / КМУ. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/587-2005-%D0%BF> (дата звернення : 18.09.2018).

24. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 08.07.2010 №2464-VI (із змінами) База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2464-17> (дата звернення: 20.07.2018).

25. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 17.07.1997 № 469/97-ВР IV (із змінами). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/> (дата звернення : з 18.09.2018).

26. Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.09.2017. *Урядовий кур'єр*. 2017. № 10. Ст. 190.

27. Про фермерське господарство: Закон України від 19.06.2003 № 973-IV, в ред. від 01.05.2016 р. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.

28. Розвиток малих аграрних підприємств у ринковому інституційному середовищі: індикатори та ефективність : монографія / Лупенко Ю. О., Шпикуляк О. Г., Малік М. Й. та ін. ; за ред. Шпикуляк О. Г. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 204 с.

29. Розвиток селянських господарств в умовах трансформації аграрного сектору економіки / М. Й. Малік, М. М. Кропивко, В. А. Мамчук та ін. ; за ред. Маліка М. Й. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2017. 84 с.

30. Розвиток форм господарювання в сільському господарстві: проблеми і рішення: наукова доповідь / Лупенко Ю. О., Месель-Веселяк В. Я., Шпикуляк О. Г. та ін. ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 54 с.

31. Сімейний кодекс України : редакція Кодексу від 10.01.2002 № 2947-III (із змінами). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення : з 17.09.2018).

32. *Уркевич В. Ю.* Правові аспекти створення та функціонування сімейних фермерських господарств. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. Право.* Київ, 2016. Вип. 243. С. 67-75.

33. *Хрипко С.* Сімейні фермерські господарства: проблеми правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право.* 2015. № 9. С. 36-39.

34. Цивільний кодекс України : редакція Кодексу від 16.01.2003 № № 435-IV (із змінами). База даних «Законодавство України» / ВР України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення : з 17.09.2018).

35. Lesia, V. Zaboranna. Diversification of business activities in rural areas according to the concept of sustainable development [Text]. *Actual Problems of Economics.* 2015. Vol. 10. Pp. 129-140.

16. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy "Pro fermerske hospodarstvo" shchodo stymuliuвання stvorennia ta diialnosti simeinykh fermerskykh hospodarstv : Zakon Ukrainy vid 31 bezreznia 2016 roku № 1067-VIII [On amendments to Law of Ukraine "On farm" on stimulation of establishment and activity of family farms: Law of Ukraine from 31.03.2016, No. 1067-VIII]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". VR Ukrainy.* Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1067-19> [In Ukrainian].

17. Pro vnesennia zmin do Podatkovoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo stymuliuвання stvorennia ta diialnosti simeinykh fermerskykh hospodarstv : Zakonu Ukrainy vid 10.07.2018 № № 2497-VIII [On amendments to the Tax Code of Ukraine and certain legislative acts of Ukraine on stimulating creation and operation of family farms: Law of Ukraine from 10.07.2018, No. 2497-VIII]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". VR Ukrainy.* Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2497-19> [In Ukrainian].

18. Pro derzhavnu pidtryмку silskoho hospodarstva Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 24.06.2004 № 1877-IV (iz zminamy) [On state support to agriculture in Ukraine: Law of Ukraine from 24.06.2004, No. 1877-IV (amended)]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". VR Ukrainy.* Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15> [In Ukrainian].

19. Pro zatverdzhennia Metodolohichnykh polozhen z orhanizatsii derzhavnykh statystychnykh sposterezhen zi statystyky silskohospodarskykh pidpriemstv vid 09.11.2011 № 289 : Nakaz Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy [On approval of methodological regulations on organization of state statistical observations on agricultural enterprise statistics: Order of the State Statistics Committee of Ukraine from 28.11.2011, No. 289:]. *State Statistics Service of Ukraine.* Retrieved from: https://ukrstat.org/uk/metod_polog/metod_doc/2011/289/289.htm [In Ukrainian].

20. Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia nadannia pidtryмки fermerskykh hospodarstv : Postanova KМУ vid 25.08.2004 № 1102 (zi zminamy) [On approval of the procedure for using the funds envisaged in the state budget to support farmers: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 25.08.2004, No. 1102 (amended)]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". VR Ukrainy.* Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1102-2004-%D0%BF> [In Ukrainian].

21. Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia nadannia finansovoi pidtryмки rozvytku fermerskykh hospodarstv : postanova KМУ vid 07.02.2018 № 106 [On approval of the procedure for using funds provided in the state budget for financial support for development of farms: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 10.02.2018, No. 106]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". VR Ukrainy.* Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/106-2018-%D0%BF> [In Ukrainian].

22. Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia pidtryмки haluzi tvarynytstva : Postanova KМУ vid 7.02.2018 r. № 107 (zi zminamy) [On approval of the procedure for using the funds provided for in the state budget to support the livestock sector: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 7.02.2018, No. 107 (amended)]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". VR Ukrainy.* Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/107-2018-%D0%BF> [In Ukrainian].

23. Pro zatverdzhennia Poriadku vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia rozvytku vynohradarstva, sadivnytstva i khmeliarstva : Postanova KМУ vid 15 lypnia 2005 r. № 587 (iz zminamy) [On approval of the procedure for using funds provided in the state budget for development of viticulture, horticulture and hops: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 15.07.2005, No. 587 (amended)]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy". VR Ukrainy.* Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/587-2005-%D0%BF> [In Ukrainian].

36. Regulation (EU) № 1307/2013 of the European Parliament and of the Council establishing rules for direct payments to farmers under support schemes within the framework of the common agricultural policy and repealing Council Regulation (EC) No. 637/2008 and Council Regulation (EC) No. 73/2009 // OJ L 347/608 20.12.2013: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://eurlex.europa.eu>.

24. Pro zbir ta oblik yedynoho vnesku na zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannya : Zakon Ukrainy vid 08.07.2010 №2464-VI (iz zminamy) [On collection and registration of a single contribution to the compulsory state social insurance: Law of Ukraine from 08.07.2010, No. 2464-VI (amended)]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2464-17> [In Ukrainian].

25. Pro silskohospodarsku kooperatsiiu: Zakon Ukrainy vid 17.07.1997 № 469/97-VR IV (iz zminamy) [On agricultural cooperatives: Law of Ukraine 17.07.1997, No. 469/97-VR IV (amended)]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua> [In Ukrainian].

26. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku fermerskykh hospodarstv ta silskohospodarskoj kooperatsii na 2018-2020 roky : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 13.09.2017 [On approval of the Concept of development of farms and agricultural cooperatives for 2018-2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine from 13.09.2017]. (2017). *Uriadovyi kurier*, 10, p. 190 [In Ukrainian].

27. Pro fermerske hospodarstvo: Zakon Ukrainy vid 19.06.2003 № 973-IV [On farm: Law of Ukraine from 19.06.2003, No. 973-IV]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/973-15> [In Ukrainian].

28. Lupenko, Yu.O., Shpykuliak, O.H., Malik, M.Yo., et al. (2017). *Rozvytok malykh ahrarnykh pidpryemstv u rynkovomu instytutsiinomu seredovyschi: indykatory ta efektyvnist : monohrafiia [Development of small agrarian enterprises in the market institutional environment: indicators and effectiveness: monograph]*. O.H. Shpykuliak (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

29. Malik, M.Yo., Kropyvko, M.M., Mamchur, V.A., et al. (2017). *Rozvytok selianskykh hospodarstv v umovakh transformatsii ahrarnoho sektoru ekonomiky [Development of peasant farms in conditions of transformation of the agrarian sector of economy]*. M.Yo. Malik (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

30. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya., Shpykuliak, O.H., et al. (2018). *Rozvytok form hospodariuvannia v silskomu hospodarstvi: problemy i rishennia : naukova dopovid [Development of forms of management in agriculture: problems and solutions: scientific report]*. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs "IAE" [In Ukrainian].

31. Simeinyi kodeks Ukrainy : redaktsiia Kodeksu vid 10.01.2002 № 2947-III (iz zminamy) [The Family Code of Ukraine from 10.01.2002, No. 2947-III (amended)]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> [In Ukrainian].

32. Urkevych, V.Yu. (2016). Pravovi aspekty stvorennia ta funktsionuvannia simeinykh fermerskykh hospodarstv [Legal aspects of the establishment and functioning of family farms]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii "Pravo"*, 243, pp. 67-75 [In Ukrainian].

33. Khrypko, S. (2015). Simeini fermerski hospodarstva: problemy pravovoho rehuliuвання [Family farms: problems of legal regulation]. *Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i parvo*, 9, pp. 36-39 [In Ukrainian].

34. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy : redaktsiia Kodeksu vid 16.01.2003 № 435-IV (iz zminamy) [Civil Code of Ukraine from 16.01.2003, No. 435-IV (amended)]. *Baza danykh "Zakonodavstvo Ukrainy"*. VR Ukrainy. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [In Ukrainian].

35. Lesia, V. Ziburanna (2015). Diversification of business activities in rural areas according to the concept of sustainable development: *Actual Problems of Economics*. Vol. 10. Pp. 129-140 [In English].

36. Regulation (EU) No. 1307/2013 of the European Parliament and of the Council establishing rules for direct payments to farmers under support schemes within the framework of the common agricultural policy and repealing Council Regulation (EC) No. 637/2008 and Council Regulation (EC) No. 73/2009. *Eurlex*. Retrieved from: <http://eurlex.europa.eu> [In English].

The purpose of the article is to reveal methodological principles of institutional formalization of family farms, to define institutional contours for establishing mechanism of economic status of a subject "family farm" taking into account the national institutional and legal basis and the foreign experience for institutionalizing the farm structure.

Research methods. The research basis are the theoretical foundations of the institutional analysis of economic processes and phenomena, the methodology of interdisciplinary synthesis of methodical components of the institutional and classical economic theory, namely: from the institutional theory for prioritization has been determined the comparative method (for generalization of the institutional foundations for formalization of family farms); from an economic point of view authors have highlighted the method of systematic and structural analysis (for analytical assessment and structuring of institutional and organizational priorities for formalization of family farms in the system of organized market taking into account foreign experience and development trends of the domestic agrarian sector).

Research results. Methodical principles for institutional formalization of family farms, development of institutional contours for formation of a mechanism for an establishment of the economic status of "family farm" have been proposed, taking into account the national institutional and legal basis and the foreign experience for institutionalization of the farm structure.

Elements of scientific novelty. Methodical conception of an institutional beginning of formalization of business entities in the agrarian sector has gained further development. It consists from principles' defining, harmonizing of criteria, defining status of family farm as a form of management in accordance with the norms of Ukrainian legislation and the foreign experience for institutionalizing of farm structure.

Practical significance. Theoretical and methodological foundations for institutionalization of family farms in the organized market mechanism of management and main criteria for their identification make it possible to carry out further research on efficiency, evaluate prospects for their development, as well as develop directions of a policy of regulation and support of this management form. Tabl.: 3. Figs.: 2. Refs.: 36.

Keywords: institutionalization; institutional formalization; family farm; family farm without legal entity status; private peasant farms.

Malik Mykola Yosypovych - doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, chief research fellow of the department of entrepreneurship, cooperation, and agro-industrial integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: Larisa_malik@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>

Shpykuliak Oleksandr Hryhorovych - doctor of economic sciences, professor, academic secretary, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: shpykuliak@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

Mamchur Volodymyr Anatoliiovych - candidate of economic sciences, deputy head of the department of entrepreneurship, cooperation, and agro-industrial integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony st., Kyiv)

E-mail: mamchur111@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1300-3633>

Малик Н.И., Шпыкуляк А.Г., Мамчур В.А. Институциональная формализация развития семейных фермерских хозяйств в Украине

Цель статьи - раскрыть методические основы институциональной формализации семейных фермерских хозяйств, обозначить институциональные контуры механизма утверждения хозяйственного статуса субъекта "семейная ферма" с учетом национальной институционально-правовой базы и зарубежного опыта институционализации фермерского уклада.

Методика исследования. В основу методики исследования положены теоретические основы институционального анализа экономических процессов и явлений, методологию междисциплинарного синтеза методических составляющих институциональной и классической экономической теории: с институциональной теории для применения приоритетным определён сравнительный метод (для обобщения институциональных основ формализации семейных ферм); с экономической - метод системного и структурного анализа (для аналитической оценки и структурирования институциональных, организационных приоритетов формализации семейных ферм в систему организованного рынка с учетом зарубежного опыта и тенденций развития отечественного аграрного сектора).

Результаты исследования. Предложены методические основы институциональной формализации семейных фермерских хозяйств, разработки институциональных контуров формирования механизма утверждения хозяйственного статуса "семейная ферма" с учетом национальной институционально-правовой базы и зарубежного опыта институционализации фермерского уклада.

Элементы научной новизны. Получило дальнейшее развитие методическое представление об институциональном начале формализации субъектов хозяйствования в аграрном секторе, которое заключается в определении принципов, согласовании критериев, определении статуса семейной фермы как формы хозяйствования в соответствии с нормами законодательства Украины и анализа зарубежного опыта институционализации фермерского уклада.

Практическая значимость. Раскрытые теоретико-методические основы институционализации семейных фермерских хозяйств в организованный рыночный механизм хозяйствования и основных критериев их идентификации позволяют в дальнейшем проводить исследования эффективности, оценивать перспективы их развития, а также осуществлять разработку программных направлений политики регулирования и поддержки этой формы хозяйствования. Табл.: 3. Илл.: 2. Библиогр.: 36.

Ключевые слова: институционализация; институциональная формализация; семейное фермерское хозяйство; семейное фермерское хозяйство без статуса юридического лица; личные крестьянские хозяйства.

Малик Николай Иосифович - доктор экономических наук, профессор, академик НААН, главный научный сотрудник отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Обороны, 10)

E-mail: Larisa_malik@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>

Шпикуляк Александр Григорьевич - доктор экономических наук, профессор, учёный секретарь, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: shpykuliak@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-5257-5517>

Мамчур Владимир Анатольевич - кандидат экономических наук, заместитель заведующего отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: mamchur111@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1300-3633>

Стаття надійшла до редакції 04.10.2018 р.

Фахове рецензування: 11.10.2018 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Малік М. Й., Шпикуляк О. Г., Мамчур В. А. Інституційна формалізація розвитку сімейних фермерських господарств в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 10. С. 72 – 85.

*** Новини АПК

Поглиблення співпраці між Мінагрополітики та ФАО сприятиме досягненню глобальних цілей сталого розвитку

Україна взяла участь у роботі 26-ої сесії Комітету ФАО з сільського господарстві в м. Рим (Італія) з вирішення глобальних проблем у галузі сільського господарства, харчування та розробки пропозицій щодо узгоджених дій держав-членів ФАО. Ключовими завданнями цієї сесії було визначено забезпечення сталого виробництва продовольства та ведення сільського господарства, адаптованого до умов змін клімату.

«Людство постало перед безпрецедентним подвійним викликом: необхідність викорінення голоду і пом'якшення наслідків впливу зміни клімату на аграрне виробництво. Підтримуючи Стратегію ФАО щодо зміни клімату, направлену на стимулювання глобальних перетворень в підтримку сталого сільського господарства, Україна впроваджує національну Стратегію державної політики у сфері адаптації до змін клімату на період до 2030 року», - зазначила заступник Міністра аграрної політики та продовольства України Олена Ковальова під час зустрічі з Генеральним директором ФАО Жозе Граціану да Сілва в рамках роботи 26-ої сесії Комітету.

Паном Жозе Граціану да Сілва підтримано напрями діяльності Міністерства в межах Рамкової програми співробітництва між Україною та ФАО на 2016-2019 роки, зокрема, розвиток органічного виробництва, земельна реформа, підтримка малих та середніх виробників, а також зусилля, направлені для забезпечення епізоотичного та фітосанітарного благополуччя в рамках глобальної ініціативи попередження транскордонних і нових виникаючих загроз для сільського господарства і продовольчих систем.

«Ефективне співробітництво з ФАО визначається Україною як важливий чинник при формуванні як продовольчої, так і зовнішньоекономічної стратегії розвитку країни. Для розширення співпраці з міжнародною організацією у Мінагрополітики готуються пропозиції до проекту Програми співробітництва ФАО з Україною на 2020-2023 роки», - резюмувала Олена Ковальова.

Довідково. Комітет із сільського господарства (КСХ) є одним з керівних органів ФАО, що забезпечує загальне керівництво в сфері розробки політики та нормотворчої діяльності з питань, що стосуються сільського господарства, тваринництва, продовольчої безпеки, харчування, розвитку сільських регіонів і управління природними ресурсами. Заснований в 1971 р. Комітет складається з більш ніж 100 країн-членів і зазвичай провадить наради один раз на два роки, але при необхідності може проводити і додаткові сесії.

Порядок денний поточної 26-ої сесії Комітету ФАО передбачав розгляд питань забезпечення сталого глобального виробництва продовольства (стійкі продовольчі системи, агроекологія, підвищення привабливості сільських районів), а також ведення раціонального адаптованого сільського господарства (Стратегія ФАО щодо зміни клімату, проблеми дефіциту води, збереження біорізноманіття).

Прес-служба Мінагрополітики